

KÖZLEMÉNYEK

Makulaturából felismert szedésváltozat Manlius nyomdájából. 1582 és 1605 között Nyugat-Magyarországon működött Joannes Manlius tipográfiai műhelye.¹ Már korábban sikerült felismerni, hogy ő nem csupán nyomtatással, de könyvek bekötésével is foglalkozott. Ezeknek vaknyomással történt díszítéséhez használt szerszámainak jellegzetes készlete lehetővé teszi felismerésüket.² Manlius sajátossága, hogy csaknem mindig a nyomdájában keletkezett selejtpapírt használta kötéstábláinak merevítéséhez. Így ezek rendszeres szétbontásával jelentős mennyiségben kerültek napvilágra olyan kiadványok is, amelyekből különben egyetlen példány sem maradt fenn.³

A fentiek után természetes, hogy a moszkvai Idegennyelvű Irodalom Könyvtárban járva, megakadt az ember szeme az egyik Manlius-kiadvány belső kötéstáblájából kikandikáló, magyar nyelvű nyomtatványon. A könyv maga Pathai István *Az sacramentomokrol...* c. műve, amely 1593-ban látott napvilágot Manlius műhelyében.⁴ A táblákból kibontott töredék⁵ – egyes helyeken némi hiányossággal – az „L” jelzésű füzet első négy levelét tartalmazza ugyanennek a Pathai-féle munkának. Már a kötés eredeti állapotában látható volt egyetlen lapról is kiderült ez. Ugyanakkor az is megállapítható volt, hogy annak szedése eltér a kötetben levőétől. Immár négy levél másolatának birtokában az eredetivel történő összevetés alapján azután a következők voltak megállapíthatók.

Az L₄ levél számozása a töredékben hibás, mert azon a 67. szám helyett az 58. áll. Ez természetesen önmagában nem jelentős vagy feltűnő, hiszen a régi nyomdászok a levél- (ill. lap-) számozást rendkívül gyakran elvették. Ezt ugyanis ők csak az olvasók használatára helyezték el, míg ő maguk a kiadvány előállításánál során kizárólag a füzetjel alapján tájékozódtak. Jól példázza ezt az a körülmény, hogy az 1-től 117-ig terjedő levélszámozás a vizsgált Pathai-féle nyomtatványban nem kevesebb, mint 18 esetben hibás.⁶

A töredék és a teljes kiadvány között más eltérés is észlelhető. A kiadványban Pathainak lényegében két írása található, amit jól tükröz az élőfej. Itt az A–K füzetekben (1–64. levél) a

¹ Átfogó és ugyanakkor egyben igen részletes képet nyújt Manlius nyomdászati tevékenységéről ZSIGMONDY Árpádné tanulmánya: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1982–1983.* 297–410.

² *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970–1971.* 301–321.

³ *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972.* 167–205. és 1973. 191–201.

⁴ RMNy 731. – Jelzete RP 297.

⁵ Itt kell köszönetet mondani az említett moszkvai könyvtár munkatársnőjének, Eugenia KORKMAZOVÁNAK, aki a kötéstáblák szakszerű szétbontásáról gondoskodott, és aki az azokból előkerült töredékekről készített másolatokat megküldte.

⁶ Ugyanez a jelenség különösen jól érzékelhető egyedül a most vizsgált négy levélen belül is. Közülük kettőnek is a számozása téves a teljes kiadványban. A töredék hibás 58. száma (L₃) itt ugyan helyesen 67, de a 65. (L₁) helyett 56, míg a 68. (L₄) helyett 61. levélszám olvasható.

AZ SACRAMEN.

Igenis lehetséges : mert valamely nép az sz. iratt igaz értelemmel nem követti, mind teueleg az, vagy sok vagy keues fezen.

Bizoniech megb ezm on- d asodat?

Szent Pal Apostol Galaraba itt le írtelenen elcö. rezében. azz mongya hogy ha szinten az Istennek Angyal az eghből le Szállana, es más Euang. liomot hirdetne ez megh értet Euang. geliom kiül, atok leghyén meg azis, ha meg az Angyalis teuelegne az Sz. iras kiülharian haát az emberek ho. Gy nem teuelegnenek, t. szor az iras kiülharnak.

Az isten törüeny könyve es az prophetaknak irások az Sidoknak kezében vala, es minden nap azt nezik, forgattyak es tanullyak vala, sokan valanak es Christust karhoztak.

1. ábra

AZ VR VACHO.

*Mond nek azis mi coboda
sületed vagion exekről mel.
lik igazab ez barom egym.
stul kövönözö vallasnak?*

En igaz földi ismerettel mondom, Isten abban bizonylagom hogy lenkire valo bozzulagbol, hanem csak az egy igazságnak ismeretiből es szedelméből szolok, miuel hogy az ket első vallas, hitünk aganak ellene vagy on csak az harmadik, azaz, a Christianok, vallása igaz es meg tartando értelem.

*Hatöbben vannak azon az
ket vallason bogy nem ezert
ez egyen, lebessegefe bogy
anni sokasag teuelegien?*

Igenis lehetséges : mert valamely nép az sz. iratt igaz értelemmel nem követti, mind teueleg az vagy sok vagy keues fezen.

Bizo

2. ábra

verzőlapokon „AZ SACRAMEN-” a rektólapokon pedig ennek folytatása „TOMOKROL.”, míg az L–V füzetekben (65–144. levél) „AZ VR VACHO-”, ill. „RAIAROL.” szöveg olvasható. A töredékben azonban, ahol a második írás kezdődik – tévedésből – ide is az első rész élőfejét szedték. A nyomdász nyilván nem érzékelte, hogy új munkáról van szó, és továbbra is az első rész élőfejét szedte.

Ez mai szemmel meglehetősen otromba hiba azonban akkoriban önmagában aligha tette volna szükségessé, hogy az egész füzetet újraszedjék. Ennek oka az L₂ levél verzőján található. Összevetve ennek szövegét megállapítható, hogy a töredékből – jöllehet az őrszó az előző lap alján helyes folytatásra utal – csaknem egészében hiányzik (1. ábra) a teljes műben ezen a helyen olvasható szöveg (2. ábra). Ez két kiemelt (nagyobb fokozatú és kurzív) szedésű kérdést és egy választ tartalmaz. A 16 vegyes méretű betűkből szedett sor terjedelme szövegtípusra átszámolva 21 sor.

Ez a szövegkihagyás valóban teljességgel értelmetlenné, így használhatatlanná tette a kiadványt. Ezek után érthető, hogy Manlius rákényszerült ennek a résznek újraszedésére. Összevetve a teljes művel az „L” jelzésű füzet töredékben fennmaradt négy levelének beosztását megállapítható, hogy a fentebb említett 21 sorból már kilencet sikerült az első négy levél újraszédése során a nyomdásznak megtakarítania. Ehhez az első szedésben több helyen tapasztalható üres sorok elhagyása nyújtott lehetőséget. Így elméletileg a füzet hátralevő, de ma ismeretlen négy levelén akár az egész kimaradt szöveghez is sikerülhetett helyet biztosítani. Ez esetben az „M” jelű füzet újraszédésére már nem lett volna szükség.

Az egészében fennmaradt műnek az OSzK-ban található példányában a papír vízjelének és minőségének vizsgálata azonban más eredményre vezetett. Ezek alapján úgy tűnik, hogy abban nem csupán az „L”, de az „M” és „N” füzet papírja is eltér a többitől ebben a kiadványban. Miután ez már a javított, második szedést tartalmazza, amely utólag készült, feltételezhető, hogy a nyomdász tehát nem egy, hanem három füzet (összesen 24 levél, vagyis 48 lap) újraszédésére kényszerült.

Miután a Krajnából hazánkba áttelepülve idemenekült Manlius bizonyosan nem tudott magyarul, így elengedhetetlen volt számára a kéziratból történt szedés ellenőrzéséhez magyarul tudó korrektor segítsége. Ez az illető azonban valószínűleg azért nem vette észre a szövegkihagyást, mert az nem tört meg bekezdést. Feltehető, hogy a súlyos hibára valamivel később és más figyelmeztetésére derült csak fény. Ez lehetett akár az ugyancsak Nyugat-Magyarországon tevékenykedett szerző.⁷ Feltehetően ennek tudható be, hogy a megkésített figyelmeztetés miatt a nyomdász végül is kénytelen volt három füzet szövegét újraszedni.

Manlius műhelyében keletkezett makulátúra sorsa általában az általa készített kötéstáblák erősítése volt. Ennek köszönhető, hogy a már befejezett Pathai-féle kiadvány egyik példányának bekötéséhez rögtön fel is használta ugyanennek a nyomtatványnak tévesen nyomott részei selejté vált papíríveit.

BORSA GEDEON

⁷ ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Bp. 1977. 462.